

מאז 1962 קהילה ויצירה יהודית

פעילויות הקהילה מתקיימות בסיוע הסוכנות היהודית לארץ ישראל

ד"ר גבריאל אלכסנדר - קהילת "מבקשי דרך"

ט"ו בתשרי תשס"ז, 7 באוקטובר 2006

שלום רב, וחג שמח!

איציק געש, אשר גייס אותי לדבר התורה, ביקש כי אדבר "משהו" על ירוק, עצים, אדמה; זה מתאים לך כאיש הקרן הקיימת לישראל, כך אמר. אף כי יום הכיפורים חלף עבר לו, עלי להתוודות, כי זה בעצם "בכלל לא מתאים לי". אני נוהג להפריד בין קודש לבין חול, בין פרנסה לבין שאיפות אישיות. דבר תורה בקהילת "מבקשי דרך" זהו אתגר; "תעמולה" למפעליה של קרן קיימת לישראל, אף אם הם יפים ונדרשים ביותר בימים אלה אחר המלחמה בצפון, אינם "הקטע שלי".

על כן אבקש להתמקד בדבריי הבוקר בחג הסוכות, לעקוב באמצעותו אחר שלבים מסוימים בהתגבשות בני ישראל לעם והתפתחות ערכי היהדות, כפי שאני מבין אותם.

"שלוש רגלים תחוג לי בשנה" [כך מצווה אלהים את משה, ב"ספר הברית", שמות כ"ג מפסוק י"ד ואילך]. "את חג המצות [רוצה לומר חג הפסח] ... כי בו יצאת ממצרים, ולא יראו פני ריקם. וחג הקציר בכורי מעשיך אשר תזרע בשדה [רוצה לומר חג השבועות] וחג האסף, בצאת השנה באספך את מעשיך מן השדה."

הנוסח ב"ספר הברית", בספר **שמות**, קצר, אינו מפרט את מצוות החג, ודאי אינו מזכיר קרבנות, אף לא קובע לחג האסף מועד מדויק. הדברים סתמיים במקצת, "בצאת השנה באספך את מעשיך מן השדה". חקר המקרא המודרני כפי שהתגבש החל מהמאה ה-19 הכיר ב"ספר הברית" כרובד ראשוני של התורה. על כן הוראות החג כאן משקפות את ערכי ואופן התנהלותה של חברה חקלאית. עובדי האדמה, ככל הנראה, לא הכירו לוח שנה מוסדר וקבוע. לשיטתם די היה לציין את מועד הטקסים, החגים והרגלים על פי העונות החקלאיות.

מאז 1962 קהילה ויצירה יהודית

פעילויות הקהילה מתקיימות בסיוע הסוכנות היהודית לארץ ישראל

"באספך את מעשיך מן השדה" כנאמר בספר שמות מגדיר לאיכר את סוף העונה החקלאית, בשלהי הקיץ. אז ביקש האדם, שכל קיומו היה תלוי בקרקע, לבטא בטקס דתי את שמחתו על הישגיו ותנובת האדמה בעונה אשר חלפה. הציווי לעליה לרגל, אשר ב"ספר הברית" טרם נקבע לו יעד גיאוגרפי, מורה בפועל על התכנסות של בני השבטים כולם לטקס בו חודשה הברית בין העם לאלוהיו, כפי שהיה מקובל במזרח הקדום, וכנאמר כאן, "שלוש רגלים תחג לי בשנה... ולא יראו פני ריקם."

במכלול הכללי של מועדי ה' כפי שפורטו בספר ויקרא בפרשת "אמר", וכפי שקראנו כאן הבוקר מספר התורה הראשון, מוזכר בהרחבה גם חג האסיף. אלא, שהפעם אנו מצויים כבר בחברה ממוסדת בעלת מסגרות לאומיות ודתיות. החג קיבל בינתיים שם אחר, "חג הסוכות" ונקבע לו מועד מדויק, "... ובחמשה עשר יום לחדש השביעי [הוא חודש תשרי על פי סדרי לוח השנה המקובל עלינו] חג הסוכות, שבעת ימים לה'. ביום ראשון מקרא קדש, כל מלאכת עבדה לא תעשו. שבעת ימים תקריבו אשה לה'.... (ויקרא, כג: 34 ואילך). בהמשך מביא הכתוב הוראות באשר ליום השמיני ומפרט את הקרבנות שיש להקריב. ואז הוא חוזר לעניינינו ומזכיר כי החג נחוג, "באספכם את תבואת הארץ." (שם, כג: 39). כמו כן מפורטים שם הוראות בדבר מצוות ארבעת המינים וכן מצוין, כי החג הוא "חקת עולם לדרתיכם... בסכת תשבו שבעת ימים כל האזרח בישראל ישבו בסכת. למען ידעו דרתיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים, אני ה' אלהיכם." (שם, כג: 41 ואילך, בהשמטות). מחג חקלאי הפך כאן חג האסיף לחג היסטורי, המתייחס לסיפור יציאת מצרים ודורש מהמאמין להקריב קרבנות, לברך על פירות הארץ ולשבת בסוכות.

אלא, בסיפור יציאת מצרים כפי שנכלל במקרא לא מוזכרות סוכות. כיאה לשבטים נודדים טוען המקרא בחלקיו ההיסטוריים, שבני ישראל ישבו במדבר באהלים. כך, למשל, כאשר משה מזכיר לעם את חוסר אמונו באלהים אחר השמעת דוח המרגלים אשר נשלחו לתור את הארץ המובטחת הוא אומר, "ולא אביתם לעלת ותמרו את פי אלהיכם. ותרגנו באהליכם...." (דברים, א: 26 ואילך). כן, סוכות מוזכרות בסיפור יציאת מצרים, אך לא כצורת מגורים אלא כמקום גיאוגרפי. למשל, תחנתם הראשונה של בני ישראל אחר עזבם את מצרים, כנאמר שם, "ויסעו בני ישראל מרעמסס סכתה כשש-מאות אלף רגלי, הגברים לבד מהטף." (שמות, יב: 37)

מאז 1962 קהילה ויצירה יהודית

פעילויות הקהילה מתקיימות בסיוע הסוכנות היהודית לארץ ישראל

אברהם אבן-שושן במילונו הגדיר סוכה, "מבנה ארעי עשוי קרשים, ענפי עצים, כפות תמרים עלים וכדומה - למסתור מן השמש". בהתאמה, יש מי שפרשו, כי מכיוון שהישיבה בסוכות בשדות הייתה נהוגה בארץ בעת האסיף הפכה הסוכה לסמל לעונה ולשמחת החג.

המגורים בסוכות אופיינית לשבטים או עמים המצויים בשלב בין נדודים לבין ישיבת קבע. בארץ ניתן להיווכח בשלב זה בצורת המגורים בפזורת השבטים הבדווים במדבר יהודה ובנגב. תושבים אלה מקימים לעצמם מבנים מאולתרים, שאינם יותר אהלים אך גם אינם בתים של ממש, רוצה לומר מעין סוכות. תהליך דומה עברה ההתיישבות היהודית בארץ בתקופה המודרנית. ישובים יהודיים, בין אם חקלאיים ובין אם עירוניים, עברו תהליך של מאהלים לצריפים/מעברות לעבר בתים של ממש.

סביר, כי הסוכות שבני ישראל ישבו בהן יותר שהיו בנמצא בעת יציאת מצרים ושנות הנדודים במדבר, הן היו שכיחות בשלב ההתנחלות בארץ כנען. בספר נחמיה מסופר כי השבים מגלות בבל התאספו בירושלים ובהנחייתו של עזרא מצאו, "... כתוב בתורה אשר ציווה ה' ביד משה אשר ישבו בני ישראל בסכות בחג בחדש השביעי [וממשיך הסופר המקראי ומספר] ויצאו העם ויבאו ויעשו להם סכות איש על גגו ובחצרתיהם ויעשו כל הקהל השבים מן השבי סכות, וישבו בסכות, כי לא עשו מימי ישוע בן-נון" (נחמיה, ח:14 ואילך בהשמטות) יפה דיין הסופר המקראי, כי מאז ההתנחלות בימי יהושע בן-נון לא ישבו בני ישראל בסכות. סביר גם כי הסוכות נדרשו בימי עזרא ונחמיה לא רק לציון החג ההיסטורי כפי שהורתה התורה אלא גם למגורים זמניים לשבים מהשבי בבבל. כך, סוכות שימשו גם כדירת ארעי לעולים לרגל לירושלים. מכאן הקשר האפשרי בין החג לבין שמו, חג הסוכות. השיטה לפיה קיים טעם רציונלי למצוות התורה מבקשת גם לטעון, כי ארבעת המינים, לקיחת עץ הדר, כפות תמרים, ענף עץ עבות וערבי נחל, אינם אלא "החומרים" אשר שימשו במקור לבניית הסוכות. ראוי לציין כי סמלי החג מוזכרים גם בספר מקבים ב' בהקשר של סיפור טיהור המקדש בירושלים. שם נאמר, "ובשמחה הם [מקבים] חגגו שמונה ימים [את טיהור בית המקדש וחידוש הפלחן בו] באורח של חג הסוכות לכן בהחזיקם מטות וענפים רעננים וגם כפות תמרים, הם העלו מזמורים למי שהצליח את דרכם לטיהור מקומו." (מקבים

ב', י:6-7)

מאז 1962 קהילה ויצירה יהודית

פעילויות הקהילה מתקיימות בסיוע הסוכנות היהודית לארץ ישראל

ואכן, שלב מהותי בהתפתחות החג התחרש במהלך בית שני. ספרי עזרא-נחמיה אמנם דיווחו על שמחת חג הסוכות אך לא הזכירו אך לא ברמז הקרבת קרבנות. בספר התורה השני ממנו קראנו הבוקר, נכלל הקטע הפותח מפרשת "פנחס" בספר **במדבר** המצווה על קרבנות חג הסוכות. שם בפרק כ"ט מפסוק י"ב ועד לפסוק ל"ט מפורטים עשרות-עשרות קרבנות של פרים, אלים, כבשים בני שנה ועוד ועוד שיש להקריב בשבעת ימי החג בסדר יורד עד לשמיני עצרת ועד בכלל. חברה שבטית חקלאית מפוזרת וקשת יום, או חברה המתחילה בתהליך התנחלות בארץ עוינת, כך גם פליטים אשר זה מקרוב חזרו מגלות, לא יכלו לפתח סדר קרבנות כל כך עשיר וכל כך מורכב. אמנם, יש חוקרים המבקשים לטעון, כי דווקא פסוקים אלה בספר **במדבר** מוכחים, כי כבר בימי בית ראשון היה חג הסוכות חג חשוב או אולי אף החג החשוב ביותר בלוח המועדים היהודי. יש אף המפליגים בטיעוניהם ומורים, כי שלמה המלך העלה את ארון העדות בחג הסוכות לירושלים.

אולם, מבלי להכנס לויכוח אם היה שלמה המלך או לא היה, איך ומתי הוקם בית אלוהים מרכזי בממלכת יהודה, הרי שנראה כי הטקסט בספר **במדבר** מתייחס במובהק לסדר הקרבנות של בית המקדש בירושלים אחר התקופה הפרסית לתוך התקופה ההלניסטית. ממקורות היסטוריים יהודיים ולא יהודיים ידוע היטב, כי בימי בית שני היתה העליה לרגל לירושלים בחג הסוכות אירוע מרכזי בתודעה הדתית של תושבי יהודה. מיוחסים כמו "פשוטי עם" ביקשו להגיע למקדש בירושלים לתשלום נדריהם, למפגש ולטקסים אשר הדגישו את תחושת הליכוד החברתי והלאומי, כל זאת על רקע הילולת זבחים וקרבנות אשר הובילה עצמה לשיא בשמיני עצרת.

מחג האסיף הצנוע, אשר בראשיתו אף מועד מדויק לא היה לו, היה החג לחגיגה צורמת אשר העלתה בי רתיעה והזדהות עם דבריו של הנביא ישעיהו, "למה לי רב זבחיכם יאמר ה'. שבעתי עלות אילים וחלב מריאים ודם פרים וכבשים ועתודות לא חפצתי. כי תבאו לראות פני, מי בקש זאת מידכם רמס חצרי." (ישעיהו, א: 11-12).

משלושת הרגלים, פסח שבועות וסוכות, אמצה הנצרות רק את שני הראשונים; סוכות נשאר בחוץ. כתות פונדמנטליסטיות פרוטסטנטיות עורכות בהקשר זה בשנים האחרונות תיקון ומארגנות עליה לרגל המונית לירושלים של מאמיניהם מכל העולם. בימים אלה בהם מצב יחסי החוץ של המדינה הוא כפי שהוא, יש בהחלט להעריך ידידים אלה. אולם, אישית קשה

מאז 1962 קהילה ויצירה יהודית

פעילויות הקהילה מתקיימות בסיוע הסוכנות היהודית לארץ ישראל

לי מאד עם חוגים אלה של "אוהדי אוהבי ישראל". פעמים לא ברור לי, אם הם רוצים בטובת ובטובת המדינה, או שהם מבקשים לגייס אותי כנגד רצוני והווייתי לתוכנית האלוהית שלהם בה מדינת היהודים מהווה שלב מהותי לקידום בואו השני של "המשיח".

דברי הנביא זכריה מההפטרה הבעייתית לסוכות, "והיה כל הנותר מכל הגוים הבאים על ירושלים ועלו מדי שנה בשנה להשתחוות למלך ה' צבאות לחג את חג הסוכות" (זכריה, יד:16) מובילים אותי, לא לתוכנית אלוהים צרה אלא בדיוק להיפוכה, למסר האוניברסלי הרחב ביותר של היהדות במיטבה, יהדות ללא קרבנות, אך עם ראייה כלל אנושית, הקוראת לעליה לרגל לירושלים, מתוך הפשטות, היושר, האהבה והשלום, מתוך המשכיות לחג האסיף של שבטי ישראל, "בצאת השנה באספך מעשיך מן השדה." השקפה זאת משתלבת בדברי הנביאים ישעיהו ומיכה על העליה לרגל לירושלים, "והיה באחרית הימים, יהיה הר בית ה' נכון בראש ההרים ונשא מגבעות ונהרו אליו עמים. והלכו גוים רבים ואמרו: לכו ונעלה אל הר ה' ואל בית אלהי יעקב, ויורנו מדרכיו ונלכה בארחתיו, כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים. ושפט בין עמים רבים והוכיח לגוים עצמים עד רחוק, וכתתו חרבתיים לאתים וחניתתיים למזמרות, לא ישאו גוי אל גוי חרב ולא ילמדון עוד מלחמה." (מיכה, ד:1-3).

חג שמח, מועדים לשמחה ושבת שלום!

מקורות:

אברהם אבן-שושן, **המלון העברי המרכז**, ירושלים: הוצאת קרית ספר בע"מ, 1997; הערך "סוכות";

לואיס ג'קובס, יהודה פליקס והמערכת, הערך "סוכות, חג הסוכות", **האנציקלופדיה העברית, כללית, יהודית וארצישראלית**, כרך כ"ו, ירושלים תל-אביב: חברה להוצאת אנציקלופדיה בע"מ, ע"מ 25-30.

ישעיהו לייבוביץ, **שבע שנים של שיחות על פרשת השבוע**, [הוצאת בני המשפחה ותלמידיו של פרופ' לייבוביץ], תשס"ד, פרשות "אמור" ו"פנחס", ע"מ 572, 736-738;

יעקב שלום ליכט, הערך "סוכות, חג הסוכות", **אנציקלופדיה מקראית, אוצר הידיעות על המקרא ותקופתו**, כרך ה', ירושלים: הוצאת מוסד ביאליק, ע"מ 1037-1043;

צבי שחורי ואלישע שפי, הערך "מועדים", **לכסיקון מקראי** בעריכת מנחם סוליאלי ומשה ברכוז, תל-אביב: הוצאת דביר, תשכ"ה, כרך ב', ע"מ 501-500;